
ПРОГЛАС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2006 (год. XV), ISSN 0861-7902

Амелия МИЛЧЕВА

РЕЛИКВИТЕ НА КОНСТАНТИНОПОЛ И ГРААЛЪТ – ПОВЕСТВОВАНИЕ В ПРОЗА, ДОСТОВЕРНОСТ И МНОГОЗНАЧНОСТ

Le présent article analyse les topiques dans la narration en prose à partir de quelques passages des chroniques de Villehardouin et de Clari. Le récit historique en prose et le récit du roman en prose du XIIIe s. se prêtent mal à une comparaison basée sur la problématique de la véracité. Les approches possibles dépendent néanmoins des méthodes utilisées et des sources textuelles comparées.

„Много от реликвите, които се палят тук, в Константинопол, са с твърде съмнителен произход, но вярващият, който ги целува, чувства, че излъчват свръхестествени благоухания. Вярата ги прави истински, не те правят вярата истинска.”

Умберто Еко¹

„Баудолино знаел, че една добра реликва може да промени съдбата на един град, да го превърне в цел на непрестанно поклонничество, да преобрази селската черква в светилище.”

Умберто Еко²

В края на XII и началото на XIII век осъществяването на първите кръстоносни походи предизвиква засилен интерес към реликвите, свързани с християнската религия и нейните най-значими събития или личности. Именно по това време във френската средновековна литература и словесност се появяват няколко нови традиции, които се развиват паралелно и си взаимодействат. Както през този период, така и през цялото средно-

вековие повествователните произведения (исторически или литературни) се позовават основно на писмени източници, но използват и устните традиции. Отново по това време нараства интересът към историята и се налага повествованието в проза, традиционно възприемано като по-достоверно и предпочитано основно в историческите жанрове като история, хроника, анали. От началото на XIII век повествованието в проза става характерно и за пространните френски романи и романни цикли като „Ланселот в проза”, „Тристан в проза”, „Ланселот-Граал”.

Каноните, определящи създаването на исторически или литературни произведения в края на XII и началото на XIII век са твърде различни. Спецификата на съдържанието, особеностите на повествованието и авторската интенционалност разграничават множеството традиции, обяснени до известна степен чрез средновековните латински поетики. Античната риторика е същевременно основата и обединителното звено в теоретичната мисъл на средновековието, посветена на изкуството за доброто изразяване, както и на създаването на различни словесни произведения и литературни жанрове³. Сходствата или точните разграничения между историческото повествование в проза и литературното (романното, например) повествование в проза от началото на XIII век могат да бъдат назовани, но само в някои случаи, а не винаги. Пол Зюмтор напълно основателно твърди⁴, че по отношение на истинността например, френските автори от края на XII и началото на XIII век използват еднакви топоси в пролозите и епилозите на исторически или литературни произведения, независимо дали пишат в стихове, или в проза. Понятията достоверност и истина напълно или отчасти съвпадат, когато авторът твърди съответно в историческо произведение или в епическа песен, че разказва наистина случили се събития, но не така стои въпросът с романното повествование. Романистът разказва, за да придаде някакъв смисъл на събитийността, понякога многозначен, друг път неясен или пък директно експлициран чрез алегорически образи. В историческото повествование най-важна е достоверната събитийност⁵, авторът е неин гарант като свидетел на самите факти и множество документи или свидетелства от други източници също я потвърждават. В романното повествование обаче не самите събития, били те достоверни или не, а техният смисъл има много по-голямо значение. Средновековният романист придава този определен смисъл⁶ условно и опоетизирано, затова интерпретациите на неговото произведение могат да бъдат твърде различни, понякога и противоречиви. Имайки предвид тази особеност, сравненията между историческо и литературно, в случая романно, повествование трябва

да се правят твърде внимателно, защото те не са възможни от всички гледни точки.

Настоящото кратко изследване представлява анализ на повествованието в проза в някои пасажии от хрониките на Вилардуен и Клари, които разказват за богатствата и реликвите на Константинопол.

Жофроа дьо Вилардуен и Робер дьо Клари ни завещават две напълно различни хроники, посветени на IV кръстоносен поход и превземането на Константинопол. Текстовете са завършени около 1207 година⁷.

Вилардуен е лаконичен, но категоричен, когато описва богатствата на византийската столица. Само в няколко кратки пасажа⁸ са описани несметните богатства и разграбването на града.

Формулите, използвани от Вилардуен, са познати топоси, традиционно въвеждани от авторите на исторически съчинения. Повторенията на различните форми на глагола „зная“, например:

„ *Or poez savoir...* ”⁹

„... *et sachiez que...* ”¹⁰

„... *et sachiez comment...* ”¹¹

„... *Bien poez savoir...* ”¹²,

акцентират основната цел на всеки средновековен автор¹³ – да предаде на бъдните поколения някакво знание (*translatio studii*). Това познание в случая е свързано със събития, чийто свидетел е самият Вилардуен.

Чрез други повтарящи се често формули –

„ *Et bien tesmoigne Joffrois de Vilehardoin li mareschaus de Champaigne, a son escient par verté que...* ”¹⁴

„ *Et bien tesmoigne li livres...* ”¹⁵

Вилардуен свидетелства за истинността на разказаното от него не само като очевидец, но и създател на хрониката.

Без да е професионален историограф, участникът в един от най-значимите кръстоносни походи Вилардуен се опитва да потвърди и оправдае чрез чудото¹⁶, чрез божественото благоволение или намесата на Бог стореното от кръстоносците при Константинопол с множество формулни изрази:

„... *si Deus donoit qu'il entrassent en la vile...* ”¹⁷

„... *que n'ere se merveille non...* ”¹⁸

„... *Et fu grant mervoille a regarder...* ”¹⁹

„... *et il n'ere mie mervoille...* ”²⁰

„... *Ensi dura li assauls longuement, tant que Nostre Sires lor fist lever un vent que on apelle boire...* ”²¹.

Същевременно чувството за вина, предизвикано от стореното, често е експлицирано от Вилардуен в текста чрез формули, напомнящи за греховете на кръстоносците:

„ *Mais por noz pechiez furent li pelerin resorti de l'asault* ”²²

„ *Mais Diex ne volt por lor peciez* ”²³

Задължително трябва да се отбележи фактът, че втората обсада, опожаряването и опустошаването на Константинопол се осъществяват успешно, според хрониката на Вилардуен, с божия намеса в навечерието на Цветница и Великден според тогавашния католически църковен календар²⁴.

Като по чудо и сякаш за да изкупят греховете си, кръстоносците превземат Константинопол, но го и разграбват. Вилардуен не премълчава срамното плячкосване на „най-богатия град в света”:

„...*fu si granz li gaaienz faiz que nus ne vos en savroit dire la fin, d'or et d'argent, et de vasselement, et de pierres precieuses, et de samiz, et de dras de soie, et de robes vaires et grises et hermines, et toz les chiers avoirs qui onques furent trové in terre. Et bien tesmoigne Joffrois de Vilehardoin li mareschaus de Champagne, a son escient par verté, que, puis que li siecles fu estorez, ne fu tant gaainié en une ville.*”²⁵

Божие наказание и справедливост не могат да застигнат най-жестоките или най-алчните, а вредите и щетите са често за сметка на невинните според хрониката на Вилардуен²⁶.

В критическата литература отдавна са разграничени хрониките на Вилардуен и Клари, като онова, което ги свързва, е неизменното им качество на свидетели. Различията са обяснени с неравнозначния им социален статус и съответно различното им участие в състава на армията от кръстоносци, осъществили IV кръстоносен поход. Двамата хронисти си приличат и по това, че не са професионални автори на исторически произведения.

Високопоставеният и с благороден произход Вилардуен изпълнява редица важни мисии, среща се с исторически личности и това придава важно значение на свидетелствата му като очевидец. Ако премълчава или не коментира някои факти, той изразява гледната точка на дипломата и мисионера, който невинаги успява да постигне убедителна победа.

Робер дьо Клари участва като обикновен пикардски благородник в IV кръстоносен поход наред с хиляди рицари и войни. Неговата хроника е изпълнена с чистосърдечни, смятани дори за наивни свидетелства и коментари, направени от позицията на дребните благородници и нисшестоящите войни в армията на кръстоносците. Той обаче, като Вилардуен, следва

изискванията за създаване на хроники, използва множество формули и топоси, традиционни за историческото повествование в проза от началото на XIII век.

Сходно на Вилардуен, Клари обяснява многократно успехите на кръстоносците при обсадата на Константинопол с божията намеса, а „чудо“ е думата, която неведнъж се повтаря в разказа му за това събитие:

*„ Et tant i assalirent que le nef le vesque de Sessons s'ahurta a une de ches tors par miracle de Dieu. ”*²⁷

*„ ...mais qu'il estoit armés, la grace Dieu, si ne le navrerent mie, si comme Diex le wardoit qui ne voloit mie consentir qu'il durassent plus... ”*²⁸

*„ ...par miracle de Dieu, que chele tors fu prise... ”*²⁹

В хрониката на Клари времето, по което започва обсадата на Константинопол, също е спомената – тя започва около „10 дни преди Цветница“³⁰.

След превземането на града, Клари изразява съвсем искрено своето изумление, когато описва чудесата на Константинопол. Заслепен от красотата и богатствата на византийската столица, авторът възкликва по повод плячката, която си поделят доста неравностойно кръстоносците:

*„ ...si estoit rikes et tant i avoit de rike vaisselemente d'or et d'argent et de dras a or et tant de rikes joiaus que ch'estoit une fine merveille du grant avoir qui lueques fu aportés, mais puis que chis siecles fu estorés, si grans avoirs, ne si nobles, ne si rikes, ne fu veus, ne conquis, ne au tans Alixandre, ne au tans Charlemaine, ne devant ne après ; ne je ne quit mie, au mien escient, que es quarante plus rikes chités du monde eust tant d'avoir comme on trouva u cors de Constantinoble... ”*³¹

Няколко параграфа от хрониката на Клари³², в които подробно са описани дворците, църквите и реликвите на Константинопол, представляват едно от най-впечатляващите свидетелства за продължилата векове наред митологизация на града³³.

Въпреки някои неточности и преувеличения³⁴, Робер дьо Клари подробно разкрива архитектурните особености, декорацията и драгоценностите на дворци, катедрали и паметници. Особено интересни са свидетелствата му за реликвите и техните чудодейни свойства. Независимо от факта, че хронистът се позовава на легенди и предания, неговият разказ потвърждава огромния интерес към християнските реликви и типичните за това време суеверия и вярвания.

В анализираният пасажи от хрониките на Вилардуен и Клари целта на авторите е да разкрият истината за богатствата и реликвите на Константинопол. Удивително е обаче убеждението на двамата хронисти, че са участници и свидетели на събитие, покровителствано от християнското чудо и божествената намеса. Тази гледна точка по отношение на случващото се реално събитие отново е традиционна, изразена е в текстовете чрез топос, често срещан не само в исторически, но и в литературни (в епоса и в романа, например) повествователни произведения.

Според разграниченията на античната и на средновековните поетики (*historia - fabula – argumentum*)³⁵, както и на средновековната теологическа екзегетика (“*Littera gesta docet, quid credes allegoria, moralis quod agas, quo tendas, anagogia*”)³⁶ хронистите на IV кръстоносен поход разказват истината за реални исторически събития и техният смисъл може да се подложи само на еднозначно, буквално тълкуване.

Колкото и далеч от достоверността (от съвременна гледна точка) да са средновековният мироглед и понятието за истинност на Вилардуен и Клари, когато говорят за чудеса или реликви, двамата автори разкриват всъщност част от спецификата на културно-историческия контекст в началото на XIII век. Именно в тази културна среда се появяват множество литературни произведения, посветени на Граала, една от най-митологизиранияте и до днес реликви на средновековието.

Хиляди страници критическа литература са написани за Граала, тъй като той е един от най-разпространените фолклорни и литературни мотиви, получили множество трансформации и интерпретации в западноевропейската култура.

В началото на XIII век Робер дьо Борон християнизира мотива за Граала, познат във френската литература още от романа на Кретиен дьо Троя „Персвал или повестта за Граала” (около 1182–1191)³⁷. Приблизително около 1205–1210 г. Робер дьо Борон написва в стихове своя “Роман за историята на Граала”. От него са съхранени само първите 502 стиха. Непосредствено след създаването на този текст най-вероятно самият Робер дьо Борон го пренаписва в проза. В появилите се наскоро след това френски текстове в проза значението на понятието Граал се ограничава основно до реликва, свързана с Тайната вечеря и Христос. Граалът е вече чашата или съдът, с който си е служел Христос по време на Тайната вечеря. Отново в Граала Йосиф от Ариматея събира кръвта на Божия син след разпъването му на кръста³⁸. На Граала, наричан още Свещен Граал, както и на търсенето му, са посветени няколко френски романа в проза от началото на XIII век, включени в цикъла „Ланселот-Граал”.

От фиктивна реликва, плод на художествена измислица, Граалът се превръща постепенно в многозначен символ. Същевременно търсенето на Граала се оформя като полисемичен повествователен мотив от френската литературна проза на XIII век. Този мотив се интерпретира понякога спекулативно като езотеричен или мистичен, като съдържащ задължително някакъв загадъчен смисъл, но винаги е свързан с „търсенето на познание“³⁹.

Спекулативни интерпретации или пародирани на мотива за Граала съществуват и в съвременната художествена⁴⁰ или езотерична литература. Може би затова станалият вече банален и демитологизиран мотив за Граала все още привлича интереса на широк кръг читатели.

В контекста на френската култура и литература от ранния XIII век реликвопоклонничеството и в частност Граалът, като многозначен символ, могат да бъдат изследвани от множество гледни точки. Подобен анализ, в който е застъпена тази проблематика, трябва да бъде осъществен особено внимателно и задължително в зависимост от спецификата на анализиранияте средновековни текстове.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Еко, Умберто.** Баудолино. С., 2003, с.107.

² **Еко, Умберто.** Пак там, с.108.

³ **Гаспаров, М. Л.** Средновековные латинские поэтики в системе средневековой грамматики и риторики. – В: Проблемы литературной теории в Византии и латинском средновековье. М., 1986, с. 91–169.

⁴ **Zumthor, P.** Roman et histoire. – In: Langue, texte, énigme. P., 1975, p. 246–247.

⁵ **Guenée, B.** Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval, P., 1980, p.77–85.

⁶ **Zumthor, P.** Ibid.

⁷ **Dufournet, J.** Les écrivains de la IVe croisade. Villehardouin et Clari, P., 1973, p.9.

⁸ **Villehardouin.** La conquête de Constantinople, éditée et traduite par Edmond Faral, P., 1973, t.II: p. 53–61.

⁹ **Ibid.,** t. I: p. 130.

¹⁰ **Ibid.,** t.I: p. 130 ; t. II: p. 58.

¹¹ **Ibid.,** t.II: p. 58.

¹² **Ibid.,** t.II: p. 60.

¹³ **Zumthor, P.** Ibid.

¹⁴ **Villehardouin** Op.cit. t.II: p.52.

¹⁵ **Ibid.**, t.II: p.32.

¹⁶ **Ducellier, A.** Une mythologie urbaine: Constantinople vue d'Occident au Moyen Age. – In : Mélanges de l'Ecole française de Rome, Moyen Age, Temps modernes, t. 96, 1981, 1, p.420–421.

¹⁷ **Villehardouin, J.** Op. cit. t.II: p.34.

¹⁸ **Ibid.** t.II: p.32.

¹⁹ **Ibid.** t.II: p.38.

²⁰ **Ibid.** t.II: p.40.

²¹ **Ibid.** t.II: p.42–44.

²² **Ibid.** t.II: p.38.

²³ **Ibid.** t.II: p.28.

²⁴ **Ibid.** t.II: p.36, p. 49, p. 55.

²⁵ **Ibid.** t.II: p.52.

²⁶ **Ibid.** t.II: p.54–60.

²⁷ **Clari, R.** La Conquête de Constantinople, 10/18, P., 1991, p.189.

²⁸ **Ibid.** p.190.

²⁹ **Ibid.** p.191.

³⁰ **Ibid.** p.186.

³¹ **Ibid.** p.196.

³² **Ibid.** LXXXII-XCII, p. 197–205.

³³ **Ducellier, A.** Op.cit., p. 405–424.

³⁴ **Dufournet, J.** Op.cit., p. 347–356.

³⁵ **Гаспаров, М.Л.** Цит. съч.

³⁶ **Гуревич, А.Я.** Категории средневековой культуры. М., 1972, с. 75–76.

³⁷ **Baumgartner, E.** La littérature française du Moyen Age, P., p. 42.

³⁸ Множество други реликви са твърде популярни по времето на кръстоносните походи именно защото са свързани с тези най-паметни събития от живота на Христос. В хрониката на Клари особено внимание сред реликвите е отредено на кръста, свързан с разпятието на Христос. Вж. **Clari, R.** Op.cit., p.197–198.

³⁹ **Strubel, A.** La Rose, Renart et le Graal, P., 1989, p. 282.

⁴⁰ Най-ярките примери за тези явления в съвременната художествена литература са романите „Шифърът на Леонардо” на Дан Браун и „Баудолино” на Умберто Еко.